

הנסתרות בסיפור יוסף ואחיו – דבר תורה

מנפלאות ונסתרות התורה הידועים, הוא: מה התורה מפרטת ומספרת בגלוי ומה היא מצניעה ומסתירה.

"יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בני", אומר מדרש בראשית רבה, "פרשתו של אליעזר שנים ושלושה דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא". לתולדות אדם ושת, בני נח חם ויפת, ישמעאל ועשו מקדישה התורה עשרות פסוקים, אך מנגד קובעת המשנה במסכת חגיגה פרק א': "היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו. הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות".

סיפור יוסף ואחיו הוא מהסיפורים המפורטים ביותר בתורה, אולי בתנ"ך כולו, ומשתרע על כעשרה פרקים, ואע"פ כן גם בו יש פינות נסתרות. מי בדיוק מכר את יוסף ולמי מכר? האם האמין יעקב שיוסף טרופ טורף? האם ב"ויגש אליו יהודה" כבר חשד יהודה שהאיש העומד מולו ושואל לשלום "אביכם", הוא יוסף? ומעל לכל, שאלתו המפורסמת של רמב"ן: מדוע לא שלח יוסף לאביו מסר כלשהוא כל אותם שנים להודיעו שהוא בחיים, בפרט מאז שעלה לגדולה?

הנסתרות בפרשת יוסף ואחיו באות לידי ביטוי גם בסילוק שם הווי"ה בכל הסיפור. שם זה מופיע במעשה יהודה ותמר שספק שייך לסיפור יוסף ואחיו, ספק אינו שייך; ולאחר מכן, באופן קצת מפתיע, בסיפור יוסף בבית פוטיפר ובשהותו בבית הסוהר. מכאן ואילך, נעלם שם הווי"ה לאורך כל הסיפור. בשבעה פרקי השיא של פרשת יוסף ואחיו נמצא רק שם אלוהות שהוא כידוע לעתים קודש ולעתים חול, ככתוב: "כי הפרני אלהים בארץ עניי", "זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא", "מה זאת עשה אלהים לנו", "האלהים מצא את עוון עבדיך", "למחיה שלחני אלהים לפניכם", "שמני אלהים לאדון לכל מצרים" ועוד.¹ כך גם בשיח שבין יעקב ליוסף כאשר הם נפגשים וחיים בצוותא, ככתוב: "אשר נתן לי אלהים בזה", "והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך", "האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו", "האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה" ועוד. גם שם רק שם אלוהות (הכללי) נמצא. וגם אזכורים אלה, יש להדגיש, הם בלשון סבילה, אין "ויאמר אלהים", "וירא ה' אליו", "וישמע אלהים", "ויקרא אלהים" וכו', רק בני אדם הם שמציינים את נוכחותו הסמויה של הקב"ה. ונשאר לשואבי המים למצוא היכן אם בכלל חוזר שם הווי"ה בסוף ספר בראשית.

מסתורין נוסף בסיפור יוסף ואחיו טמון בשאלה האם לאחר שוך הדרמה הגדולה, ישבו שלושת קודקודי הסיפור: יעקב, יוסף והאחים ופתחו את סגור ליבם? האם היה ביניהם בירור מלא, פתוח, נוקב וממצה של כל הקורות אותם, במשולש או בשלושה זוגות: יעקב והאחים, יעקב ויוסף, האחים ויוסף? האם לובנו הדברים עד תומם? האם נודעה ליעקב התרמית שרימוהו בניו? האם באמת השלימו יוסף ואחיו?

הנה יעקב שולח את יהודה לפניו ארצה גושן. "להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה ושיהיו השבטים לומדים בו", אומר המדרש. יפה. ועד שהגיע יעקב, האם לעת ערב ישבו שני האחים הדומיננטיים יהודה ויוסף, האריה והשור, ושוחחו ביניהם? על מה שוחחו? על הקרע העתידי בין מלכות יהודה וישראל? וכל אותם שבע עשרה שנה שבהם חי יעקב בארץ מצרים עליהם אומר המדרש: "טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח - טוב היה לאבינו יעקב, אלו שבע עשרה שנה במצרים ... שחיה אותם בנחת, והשבטים סביבותיו, ובני בניו פרים ורבים, ועיניו רואות ולבו שמח, אין שטן ואין פגע רע, ויוסף בנו מלך על הארץ, ומביא ונותן לתוך פיו ... ממלוא חפנים עמל ורעות רוח - ממאה ושלשים שנה שלא היה אלא כולם בעמל". האם באותן שנים מאושרות של יעקב במצרים, במפגשים שלו עם יוסף, האם שוחחו ביניהם על מה שאירע מאז שלח אותו יעקב "לראות את שלום אחיך ושלום הצאן"? סתמה התורה ולא סיפרה לנו. ראו הדף הסיפור שלא סופר.

¹ האבחנה בין אלהים – קודש, לאלהים – חול (היינו שליט ובעל כח ומשרה) היא בלשון חז"ל ולצורך היחס לשמות קודש לענין כתיבה, גניזה, מחיקה וכו'. בלשון המקרא, בפרט ספר בראשית, האבחנה היא בין "אלהים" הכללי שאומות רבות מודות שיש כח עליון ששולט בעולם (כל אחת בדרכה) ובין "אלהים" יי"ד – ה"א – וא"ו – ה"א, שצאצאי אברהם, יצחק ויעקב מאמינים בו.

יש אמנם שביב של סיפור כאשר לאחר מות יעקב באים האחים ומתחננים ונופלים לפניו ואומרים לו: "אָבִיךָ צָוָה לְפָנַי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְמְלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפָשַׁע עֲבָדֶי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ", אבל כבר חז"ל אמרו על כך שיעקב לא ציווה כך: "הכתיב הקב"ה דברים בתורה שלא היו, אלא בשביל השלום". גם פשט הפסוקים מוכיח שלא היו דברים כאלה. ומוסיף על כך רמב"ן ומפרש: "יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף. אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים. כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם, אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם, כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו. ולכך נאמר: ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו'. ואילו ידע יעקב בענין הזה, היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו, כי ישא פניו ולא ימרה את דברו, ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים".

סוף דבר, כיסתה התורה ולא סיפרה לנו כיצד באמת הסתיים סיפור יוסף ואחיו. אולי רצתה להשאיר זאת לנו. אנו שקוראים בתורה עם המדרשים והפרשנים יודעים את הסיפור המלא שיש בו העדפת בן, דיבה, קנאה, שנאה, חלומות, כוונה של הרג אח, מכירת אח לעבד, שליחת כתונת טבולה בדם לאב מיוסר, ניכור, מאסר ומה עוד. יוסף – גם אנו לא יודעים אם יעקב, יוסף והאחים עשו את חשבון הנפש המלא והמתבקש מסיפור מכירת יוסף. אבל אנחנו כן יכולים לעשות וללמוד לקח לדורנו.

להרחבת הנושא, ראו הדף [הסיפור שלא סופר](#) בפרשת ויגש.

שבת שלום
מחלקי המים